

ЩЕ РАЗ ПРО НУМЕРАТИВНІ ТОПОНІМИ З ЧИСЛІВНИКОМ *сім* (ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)*

Статтю присвячено аналізу нумеративних топонімів з числівником *сім* в ономастичній сфері України та інших країн. Природа власних назв незмінна, тому типологічний аналіз виявляє значний топонімний ізоморфізм. Відмінності зумовлені не лише специфічним характером і шляхами розвитку розглянутих мов, не лише різними географічними та історичними умовами їх існування, а й особливостями ономастичного менталітету та традицій народів, які творили ці назви.

Ключові слова: типологія, ономастика, топонім, ойконім, нумератив, кількісні числівники, число *сім*.

The article is devoted to the analysis of numeral toponyms with number *seven* in onomastic sphere of Ukraine and other countries. The nature of proper names being the same, the investigation reveals great deal of typological isomorphism. Their differences are determined not only by specific conditions of existence and development of corresponding languages but are also influenced by peculiarities of onomastic mentality and traditions of people who create these names.

Key words: typology, onomastics, oikonym, toponym, numeral, cardinal numerals, number seven.

Нумеративні топоніми не раз привертали увагу дослідників (див., наприклад, [9, 329–360]). Під терміном *нумеративні то-*

---

* Частково видозмінений варіант тексту, опублікованого в монографії Скляренко О., Скляренко О. Типологічна ономастика: [монографія]: у 5 кн. Книга перша: Лексико-семантичні особливості онімного простору / Олексій Скляренко, Ольга Скляренко. – Одеса : Астропринт, 2012. – С. 340–350.

поніми розуміємо власні географічні назви, до складу яких входять основи числівників або числівники як незалежні слова. Жоден клас слів, включаючи й терміни спорідненості, не настільки стійкий і стабільний, як числівники першого десятка. Спочатку числівники були словами, що позначали конкретні поняття, і лише згодом, значно пізніше, в результаті абстрагування стали назвами чисел; проте індоєвропейцям ще не вдалося встановити первісні значення усіх цих слів.

У топонімній сфері найчастіше зустрічаються кількісні числівники. Кількість нумеративних топонімів у загальному корпусі власних географічних назв досить обмежена. Ойконімна система України станом на 1987 р. налічувала 30252 назви населених пунктів [12, 5]. Серед них лише 62 назви – нумеративні ойконіми. Ойконімна система США налічує вдвічі меншу кількість нумеративних назв. В ойконімних системах інших європейських мов такі назви поодинокі. Пояснюється це перш за все різними значеннями пропріальних слів і нумеративних слів. Значення власних назв закладено в їхніх функціях бути індивідуальними найменуваннями окремих одиничних об'єктів, диференціювати, розрізняти однорідні об'єкти.

У стародавні часи одні системи числення могли обслуговувати утилітарні, прагматичні потреби суспільства, інші системи могли використовуватися у релігійних, так би мовити, духовних сферах. Скажімо, система числення з основою *п'ять* була необхідною у виробничій, промисловій та інших практичних сферах життя, а система числення з основою *сім* (яка базувалась на зовсім інших засадах) використовувалася в інших сферах, наприклад, в духовній (магічній). Мова йде не про нумератив *сім*, а про *семеричну систему обчислення* [9, 345–347].

Зазначимо, що число *сім* не завжди вважалося „добрим” числом, на що вказують конкретні факти минулого. В шумеро-аккадській міфології *сімка* (шумер. *іміна бі* дослівно ‘їх семеро’), аккадськ. *себетту*, *сібїтті* ‘сімка’, ‘семеро’ позначали категорію демонів, переважно злих, поганих [6, 425]. У грецькій міфології однією з найважливіших подій перед Троянською війною був похід сімох вождів, чванливих, проти Фів [6, 425]. Взагалі для греків число

сім позначало страх, тривогу, сумнів. Не визначено функції східно-слов'янського божества *Семаргла* (др.-рус. *Семарьгль*, *Симарьгль*, *Сим-Рьгль*), що входив до складу семи божеств староруського пантеону, ідоли яких були встановлені в Києві князем Володимиром у 980 р. Ім'я *Семаргла* походить, можливо, від давнього **Sedmor (o)-golъ* „Семиглав” [6, 424], пор. характерну для слов'ян полікефалію, зокрема семиголового Руєвіта, бога війни, балто-слов'янське божество, атрибутами якого було *сім мечів за поясом* і який мав *сім облич* [6, 389].

Не можна виключати, що саме певні заборони містично-магічної природи зумовили той реальний факт, що індоєвропейська прामова *не мала* власного слова для позначення числа *сім* і була змушена запозичити його в генетично і структурно далекій від неї семітській прамові. А найбільш табуйована семерична система числення з часом занепала і зникла. Цікавий у цьому відношенні той факт, що в староеврейській мові той самий семітський корінь мав значення ‘сім’ і ‘клястися’, ‘присягатися’ [18, 59]. Цей корінь виступає у різних семітських мовах із значенням ‘сім’, пор. араб. *sab*, арамейське *sva*, амхарське *sēbat*, сірійське *sav'ō*, аккадське *sību*, а також в різних індоєвропейських мовах, пор. лат. *septem*, ірл. *seacht*, гот. *sibun*, гр. *εpta* (від антич. *σepta*), алб. *shtatë*, слов. *sedmь*, лит. *septyni*, санскр. *saptan*, іранське *haft*, хет. *šipta*, тох. *špät* та ін. Розглянутий корінь зустрічається і поза межами зазначених мовних сімей, наприклад, фін. *seitsemän*, угор. *hét*, дав.-єгипетське *sefeh*, коптське *sasf*, туарегське *sa*, свахільське *saba*, малайське *sapta*, кхмерське *satta* та ін. [18, 59]. Чи не може це бути свідченням надзвичайної поширеності в далекому минулому семеричної системи числення, або, принаймні, числа *сім* як її найвиразнішого репрезентанта?

Використання *сімки* в різних духовних культурах пояснюється як зазначеною вище загальнолюдською причиною, так і збереженням магічних нумеративних реліктів у ментальному лексиконі людства. Число *сім* у мові стародавніх шумерів позначалось тим самим знаком, що й ідея всесвіту. Збудовані шумерами зиккурати з 7 сходинами відповідали 7 планетам, 7 дням тижня, 7 великим богам, 7 вітрам, 7 воротам підземного світу. Міфологія стародавньої Індії

також пов'язана з числом 7. Число 7 згадується в текстах Древнього Єгипту, античної Греції, стародавніх країн Америки [3, 142–143].

Зацікавлений власними географічними назвами на *сім* О. С. Стрижак зазначав: „Характерно, що числівник *сім* досить активно виступає у топонімії Європи та Азії”; та наводив ряд прикладів: урочище *Сім Братів* на Іртиші і *Сім Озер* у Східному Сибіру, *Сім Островів* біля узбережжя Франції, міста: *Сім Ключів* на Уралі, *Сім Колодязів* у Криму, *Сім Пагод* в Індокитаї, а також *Семибалки* у Ростовській обл., *Семибратово* в Ярославській обл., *Семивражки* у Мордовській АРСР, р. *Семирічка* в бас. р. Єнісею, істор. обл. *Семиріччя* (Середня Азія), *Семиграддя* (Трансільванія) [10, 29]. Таку активність числа *сім* в ономастиці О. С. Стрижак пояснює вірою людей у магію цього нумератива. Він зокрема пише: „Цей топонімічний комплекс є, у значній мірі, відгомонам віри первісної людини в магічну силу числа *сім* (пор. біблійні *сім* планет і *сім* дияволів на небі, *сім* мудреців і *сім* чудес на землі, *сім* днів тижня тощо)” [10, 29–30]. Ідею про „магічне”, „сакральне” число *сім* у топонімії висловив також А. О. Білецький [1, 117]. М. М. Шанський, досліджуючи ойконіми цієї моделі, вважав, що вони „унікальні і належать до минулого” [14, 85]. Дж. Стюарт писав, що число *сім* вважається щасливим при номінації населених пунктів. У топонімії Англії, зазначає А. Рум, найбільш уживане „магічне” число *сім* [24, 318].

У нас виникають сумніви: невже розповсюдженість *сімки* в лексичному складі різних мов обов'язково пов'язана з її „магічною силою”? Можливо, існують й інші пояснення, не пов'язані з надприродними силами? Перш за все зазначимо, що в різних мовах існують стійкі мовні звороти, приказки, прислів'я, образні вислови, до складу яких входить числівник *сім*. Пор. укр.: *Сім потів зійшло; Сім баб – сім рад, а дитя безпупе*. Пор. рос.: *Семь бед один ответ; Семь вёрст не околица; Семь раз примерь, один раз отрежь; Не строй семь церквей, пристрой семь детей; У семи нянек дитя без глазу; У него семь пятниц на неделе; Седьмая вода на киселе; Один с сошкой – семеро с ложкой; Суп из семи круп; Семь смертям не бывать, а одной не миновать; Лук – от семи недуг; За семь верст киселя хлебать; Семь пядей во лбу; Семь футов под килем!; Семеро*

на одного. Пор. англ.: *this seven years day* заст. ‘весь цей тривалий час’; *the seven virtues* ‘сім чеснот’; *the seven wonders of the world* ‘сім чудес світу’; *the seven deadly sins* ‘сім смертних гріхів’; *sevenfold* ‘багаторазово, (у) багато разів’; *seven-leagued boots* ‘семимильні чоботи’; *sevenpenny* ‘ціною у сім пенсів’, заст. ‘незначний, дріб’язковий’. Пор. нім.: *im siebenten Himmel sein* ‘бути на сьомому небі’; *ein Buch mit sieben Siegeln* ‘книга за сімома печатками’; *in sieben Sprachen schweigen* ірон. ‘як води в рот набрати’ (дослівно: ‘мовчати сімома мовами’) [9, 343–344].

Цікаво, що в тюркських мовах також існують численні фразеологізми з числівником *сім*. Щоб переконатися, що це не запозичення з індоєвропейських мов, візьмемо для аналізу мову, віддалену від них територіально, з незначною літературною традицією, де основне джерело фразеологізмів – автохтонний фольклор і усна мова, в якій сталі словосполучення відбивають різні сторони життя народу, його звичаї та побут. Візьмемо, наприклад, башкирську мову. З народних казок увійшли в літературну башкирську мову фразеологізми з числівником *ете* ‘сім’ на зразок: *ете кат ер астында* із значенням ‘на краю світу’ (дослівно ‘під сімома шарами землі’; ‘сім шарів землі низ’); пор. ще *ете дингез аръяында* (дослівно ‘за сімома морями’) [13, 179]; *ете тон уртаһы* ‘глибока ніч’ [13, 55].

Виникає думка: чи дійсно число *сім* обов’язково відповідає реальній кількості предметів? Сумнівно, щоб струмок *Сім Криниць* дійсно витікав із семи криниць, як це стверджує Ю. П. Князьков [2, 46]. Малоймовірно, щоб українські ойконіми *Семигір’я* (Днц, Крв), *Семигори* (Кв), *Семидвір’я* (Крм), *Семидуби* (Крв, Рв), *Семимогили* (Пл), *Семиполки* (Кв), *Семихатка* (Хрс), *Семихатки* (Зп, Од) своєю доонімною семантикою віддзеркалювали дійсно існуючі природні факти [9, 341]. Невже їх дійсно було саме сім, а не, наприклад, шість, чи вісім, чи дев’ять? На нашу думку, пояснення розповсюдженості числа *сім* у топонімії багатьох мов, а також у різних фразеологічних зворотах лише вірою в „магічну і священну силу” цього нумератива, в його сакральний характер недостатнє, це фактично ухиляння від розв’язання надзвичайно глибокої і складної про-

блеми. Це зобов'язує нас розглянути числову назву *сім* більш детально, у різних аспектах.

Куток *Семихатки* села Малої Білозерки (Зп) в минулому складався з 7 хат, звідки й назва; в невеликому хуторі *Семихатки* (Зп) було 7 хат [2, 45, 122]. Назва поселення *Seven Hills* (AL) „Сім горбів” дескриптивна і описує місцевий ландшафт [16, 9], пор. назву іншого поселення *Seven Hills* (PA), яке раніше називався німецькою мовою з тим самим значенням – *Siebehnthal* [15, 247]. Місто *Seven Fountains* (VA) „Сім фонтанів” своїм вихідним значенням вказує на існування семи джерел мінеральних вод на площі у 0,5 акра [15, 378], а назву *Seven Springs* (TN) „Сім джерел” отримав курорт, джерела якого містили сім різновидів мінеральних вод [16, 327]. Назва невеличкого поселення *Seven Bridges* (NC) „Сім мостів” мотивована наявністю семи мостів через автостраду [16, 257]. Н.п. *Seven Troughs* (NV) „Сім корит” отримав цю назву по числу корит для запасів води, що були зроблені в каньйоні [16, 216]. Топонім *Сім горбів* у Римі (англ. *Seven Hills*) пов'язаний з реальними горбами, на яких або біля яких будувалось місто. Це *Aventine, Caelian, Capitoline, Esquiline, Palatine* (згідно з традицією, саме тут Ромул збудував перше місто в 753 р. до н.е), *Quirinal, Viminal* [21, 1073].

Назва крейдових стрімчаків у Великій Британії *Seven Sisters* „Сім сестер” (1588 р.) пов'язана з тим, що назву *Сім сестер* часто отримувала будь-яка група природних об'єктів, що складалася з семи об'єктів. Існує думка, що популярність назв на „Сім” виникла через сім зірок сузір'я Плеяди [23, 110]. Назва району Лондона *Seven Sisters* виникла завдяки назві шосейної дороги, збудованої в 1830-х роках і названої так за сімома в'язами, що росли поруч [23, 111]. Назва села *Seven Sisters* виникла від назви шахти “*Seven Sisters Colliery*” за пропозицією сина шахтовласника; син мав сім сестер [23, 111].

У топонімії Німеччини топонім *Siebeneichen* фіксується близько десяти разів, пор. також *Siebenbrunn, Siebenhausen, Siebenbäumen, Siebenberge, Siebenhöfen* [22, 488–488]. Пор. аналогічні нумеративні утворення в топонімії Франції. Ойконім *Sépeaux* (*Septempili* IX ст.) походить із лат. *septem* ‘сім’ *ma palus* ‘кіл’, ‘паля’ [19, 653]. Ойконіми

Septfonds, Sept-Fonds, Septfontaine, Les Sept-Fontaines походять від слів із значенням ‘сім джерел’; ойконім *Septforges* походить зі слів із значенням ‘сім кузень’; з певними життєвими реаліями, мабуть, пов’язана назва поселення *Sept-Frères* ‘Сім Братів’ [19, 653]. Назва поселення *Sept-Meules* перекладається як ‘Сім млинових жорен’; ойконім *Septmonts (de Septem Montibus, 1203 р.)* перекладається як ‘Сім гір’ [19, 653], а ойконім *Septvaux (de Septem Vallibus, 1152 р.)* – як ‘Сім долин’. Назва *Sept-Saulx (Septem Salices, IX ст.)* у перекладі значить ‘Сім верб’ [19, 653].

Пор. назви на *сім* у топонімії інших мов. За словами О. М. Трубачова, число 7 було дуже відомим у східній частині Таврійського півострова та вкоренилося в ойконімії (пор., наприклад, поселення *Семь Колодезей* у Східному Криму). ‘Варто нагадати про місто семи божеств – *Ардаβда* (читають *Аβдарда*, аланська назва Феодосії), а також досить невизначену інформацію в арабській географічній літературі про країну біля Чорного моря під назвою ‘Сім округів’. Середньовічні італійські джерела вказують на назву коло Алущти *Casale de lo Sdaffo (Osdaffum)* – тюрк. *Yedi-Yevler* ‘сім дворів’ [11, 18].

Назва поселення в Бразилії *Sete Lagoas* перекладається з португальської як ‘Сім озер’ [17, 156]. Аргентинське місто *Corrientes* раніше мало довгу назву *San Juan de Vera de las Siete Corrientes* (1588 р.), в якій останні два слова мали значення ‘сім потоків’ з референцією на сім швидкоплинних струмків [23, 98]. Назву міста в північному Марокко *Ceuta* традиційно виводять із лат. *septem fratres* ‘сім братів’ із референцією на сім горбів, розташованих поблизу міста [23, 82]. Назва гірської гряди в Індії *Satpura* перекладається з хінді як ‘Сім складок’ [23, 153]. Назва міста *Лабитнанги* (Ямало-Ненец.) мовою хантів означає ‘Сім модрин’ від хант. *лапыт* ‘сім’ [8, 235]. Назва міста в Камеруні *N’Kongsamba* перекладається як ‘Сім горбів’, позначаючи його розташування [18, 332; 23, 271].

У топонімії, як у випадках з іншими числівниками, число *сім* не обов’язково відбиває реальну кількість, а вживається у значенні ‘багато’. В урочищі *Сім Маяків* на курганах стояло не сім, а двадцять кам’яних зображень баб – ‘маяків’ [2, 46]. Назва російсько-

го міста *Семилуки* (Воронезька область) походить від назви *Семь Лук* (сім лук ‘заворотів’ р. Дон; тобто ‘кілька’ заворотів); назва міста *Семипалатинск* (Казахстан) пов’язана зі старовинними будівлями (яких насправді було більше, ніж сім); назва регіону *Семиречье* (Казахстан) (калька казахського *Джетысу*) не відбиває реальну кількість річок у цій місцевості (насправді їх значно більше) і позначає ‘багато’ [8, 379]. Назва бурятського села *Долоново* походить від бурятськ. *долоннуга* букв. ‘семилуки’ – там колись було багато лук [5, 35]. Французька назва міста *Sept-Îles* ‘Сім островів’ у Канаді не відповідає дійсності: насправді там лише шість островів [20, 476]. А. О. Білецький зазначає, що ‘число *сім* взагалі широко представлено в афроєвразійській топонімії, особливо в її минулому’ [1, 117]. О. К. Матвеев пише з цього приводу: ‘Зараз вже досить добре відомо про поширеність у багатьох мовах Європи складань із числом 7, що позначають невизначену кількість предметів, яка не обов’язково дорівнює семи’ [4, 7].

На нашу думку, *сімка* виявилася найбільш зручною для числення, бо вона відповідала природним обмеженням оперативної уваги і пам’яті. За загальнолюдськими особливостями психіки, людина може сприймати з усіма специфічними особливостями не більше 7 – 9 однорідних об’єктів. Тому число *сім*, яке займало значне місце у світогляді первісних людей, може бути тісно пов’язане з обмеженнями особливостей сприйняття [7, 235]. Оскільки інтелектуальні і психологічні можливості пересічної людини в усьому світі приблизно однакові, властивості психіки людей на землі дуже схожі. Це і є основною загальнолюдською причиною використання *сімки* в найрізноманітніших мовах. Зазначимо, що мовна реалізація особливості людської психіки, пов’язаної з поняттям *сім*, неоднакова в різних мовних сферах. Сфера фразеології та, можливо, сфера топонімії являють собою архаїчні ‘згустки мислення’, у яких загадково підвищена частотність числа *сім*.

Отже, число *сім* використовується у топонімії різних мов не лише для позначення реальної кількості, а й з метою показати певну множинність, чисельність предметів (приблизно від п’яти до десяти), тобто являє собою своєрідну *нумераційну метафору*. Можливо,

популярність числа *сім* в архаїчній сідомості зумовлена головним чином психологічними факторами – граничними значеннями обсягу оперативної людської пам'яті.

Література

1. Белецкий А. А. Лексикология и теория языкознания (ономастика) / А. А. Белецкий. – К. : Изд. Киевского ун-та, 1972. – 209 с.
2. Князьков Ю. П. Запорізька область. Історико-географічний і топонімічний словник. – Випуск 1 (Василівський, Вільнянський, Гуляйпільський, Запорізький, Новомиколаївський райони) / Ю. П. Князьков. – Запоріжжя : „Тандем –У”, 2004 – 338 с.
3. Леви-Брюль Л. Первобытное мышление [пер. с франц. под ред. В.К. Никольского и А.В. Киссина] / Lévy-Bruhl L. *Mentalité Primitive*. – М. : Атеист, 1930. – 339 с.
4. Матвеев А. К. Образное народное видение и проблемы ономастиологической и этимологической интерпретации топонимов // Вопросы ономастики / А. К. Матвеев. – Свердловск : Урал. гос. ун-т, 1977. – Вып. 12. – С. 5 – 21.
5. Мельхеев М. Н. Происхождение географических названий Иркутской области / М. Н. Мельхеев. – Иркутск : Восточно-сибирское издательство, 1964 – 89 с.
6. Мифология народов мира. – Том второй. – М. : Сов. энциклопедия, 1982. – 425 с.
7. Панфилов В. З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / В. З. Панфилов. – М. : Наука, 1982. – 357 с.
8. Поспелов Е. М. Географические названия мира. Топонимический словарь / Е. М. Поспелов. – М. : Русские словари, Астрель, АСТ, 2002. – 510 с.
9. Скляренко О., Скляренко О. Типологічна ономастика: [монографія]: у 5 кн. Книга перша: Лексико-семантичні особливості онімного простору / Олексій Скляренко, Ольга Скляренко. – Одеса : Астропринт, 2012. – 412 с.
10. Стрижак О. С. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонадніпрянське Лівобережжя) / О. С. Стрижак. – К. : Наук. думка, 1967. – 127 с.
11. Трубачев О. Н. Лингвистическая периферия древнейшего славянства. Индоарийцы в Северном Причерноморье // Вопросы языкознания / О. Н. Трубачев. – 1977. – № 6. – С. 13 – 29.

12. Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій: на 1 січня 1987 року: Упорядники П. М. Гринюк, А. Я. Сидорін / Відп. ред. В. І. Кирненко, В. І. Стадник. – Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. – 504 с.
13. Ураксин З. Г. Фразеология башкирского языка / З. Г. Ураксин. – М. : Наука, 1975. – 192 с.
14. Шанский Н. М. Двухосновные названия городов в русском языке // Ономастика Поволжья / Н. М. Шанский. – Ульяновск, 1969. – С. 83 – 94.
15. Allotta R. I. Signposts and Settlers. The History of Place Names in the Middle Atlantic States / R.I. Allotta. – Chicago : Bonus Books, Inc., 1992. – 654 p.
16. Blevins D. The Unusual Origins of More Than 3,000 American Place Names / D. Blevins. – Nashville, Tennessee : Cumberland House, 2000. – 435 p.
17. Bloch D. Geographische Namen kurz erklärt / D. Bloch. – Gotha GmbH : Justus Parthes Verlag, 1993. – 198 S.
18. Cherpillod A. Dictionnaire Étymologique des Noms des Géographiques / A. Cherpillod. – Paris : Masson, 1991. – 527 p.
19. Dauzat A., Rostaing Ch. Dictionnaire étymologique des noms de lieux en France / A. Dauzat, Ch. Rostaing. – Paris : Librairie Larousse, 1963. – 738 p.
20. Everett-Heath J. The Concise Dictionary of World Place-Names / J. Everett-Heath. – Oxford : Oxford University Press Inc. New York, 2005. – xii + 596 p.
21. Merriam-Webster's Geographical Dictionary. – Third Edition. – Springfield, Massachusetts, 1997. – 1361 p.
22. Ortslexicon der Deutschen Demokratischen Republik. Zusammengestellt und bearbeitet von Heinz Adomeit. – Berlin : Sttatsverlag. – 1971. – 596 S.
23. Room A. A Concise Dictionary of Modern Place-Names in Great Britain and Ireland / A. Room. – Oxford-New York : Oxford University Press, 1985. – 148 p.
24. Room A. Dictionary of Place-Names in the British Isles. Over 4,000 Place-Names – Their Fascinating Origins and History / A. Room. – London : Butler & Tamer Ltd, Bloomsbury Publishing Limited, 1988. – xxvi + 414 p.